

ІНТЕГРАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті представлено результати досліджень щодо оцінювання формування фінансових ресурсів та грошових потоків житлово-комунальних підприємств. Обґрунтована система показників оцінки фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ, яка складається з двох груп показників: формування фінансових ресурсів та управління грошовими потоками, що характеризують взаємопов'язані складові фінансового забезпечення. Автором з використанням запропонованої системи показників здійснена інтегральна оцінка фінансового забезпечення та запропонована її якісна інтерпретація (за «правилом трьох сигм»).

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, фінансове забезпечення, інтегральний показник, таксономічний метод, «правило трьох сигм».

KOTSIURBA O. Y.

Kirovograd National Technical University

INTEGRAL EVALUATION OF FINANCIAL SUPPORT FOR ACTIVITY OF HOUSING AND COMMUNAL SECTOR ENTERPRISES

The research' results about evaluation of forming of financial resources and cash flows for housing and communal enterprises are presented in the article. The author grounds the system of indicators assessing the financial support for activity of housing and communal enterprises, which consists of two groups account of factors: the formation of financial resources and cash flow management, that characterize interrelated components of financial support. The author made integral evaluation of financial support based on the proposed system of indicators and offered her a qualitative interpretation (by the three-sigma rule).

Keywords: housing and communal sector, financial support, integral index, taxonomy method, the three-sigma rule.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Здійснюючи діяльність у сферах експлуатації житлового фонду, зовнішнього благоустрою та освітлення, комунального і побутового обслуговування, газо- та теплозабезпечення, готельного господарства, господарчого управління житловим і комунальним господарством та пожежної охорони та реалізуючи соціальну функцію шляхом встановлення партнерських відносин із споживачами житлово-комунальних послуг, підприємства житлово-комунального господарства (ЖКГ) посідають одну із провідних позицій в інфраструктурі національно-господарського комплексу. Іншими словами ЖКГ є сферою національного господарства, що включає різногалузеві об'єкти, використання яких спрямовано на забезпечення нормальної життєдіяльності населення та постачання підприємствам різних галузей необхідних ресурсів задля створення умов для їх функціонування та досягнення визначених стратегічних цілей.

Найбільш гострими сучасними проблемами для більшості підприємств ЖКГ є погіршення технічного й фінансово-економічного стану, що, в першу чергу, обумовлено недостатньо ефективною організацією процесу управління фінансовим забезпеченням підприємств. А це актуалізує питання необхідності оцінювання фінансового забезпечення, що дозволить отримати релевантну інформацію для прийняття управлінських рішень щодо досягнення беззбиткової діяльності підприємств ЖКГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з формуванням та аналізом фінансового забезпечення діяльності підприємств і, зокрема підприємств ЖКГ, знайшли відображення в працях таких вітчизняних вчених: О. Бабаєвська, Г. Костенко, О. Нагорна, Д. Нехайчук, Ю. Нехайчук, Н. Полякова, Н. Чопко.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Водночас висвітленню аспектів аналізу фінансового забезпечення діяльності підприємств даної галузі присвячено незначну кількість напрацювань. Зокрема, малодослідженими є питання оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ шляхом розробки інтегральних показників раціональності формування фінансових ресурсів та управління грошовими потоками, які характеризують ефективність формування фінансового забезпечення.

Метою даної статті є вдосконалення методичного підходу до оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ шляхом розробки інтегральних показників та їх якісної інтерпретації за правилом «трьох сигм».

Виклад основного матеріалу. Огляд літературних джерел дозволяє зробити висновки щодо наявності теоретичних положень та практичного досвіду щодо оцінювання фінансового забезпечення на підприємствах різноманітних сфер економіки.

Так, у роботі Н. Чопко [17] оцінку фінансового забезпечення діяльності підприємств здійснено за допомогою фінансового аналізу, в основі якого лежить аналіз фінансової звітності з використанням взаємозалежних показників. У Г. Костенко [] розраховано інтегральні показники фінансового забезпечення у розрізі стратегічного й тактичного розвитку підприємства.

Дослідники [10, 11, 13] вважають за доцільне проведення аналізу структури активів та пасивів, а також показників рентабельності діяльності підприємств ЖКГ в межах оцінки стану їх фінансового забезпечення.

На думку автора, інтегральне оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ варто здійснити у розрізі двох складових: аналіз формування фінансових ресурсів та аналіз грошових потоків підприємства.

Доцільність виокремлення саме цих складових підтверджується тим, що саме управління грошовими потоками та фінансовими ресурсами є системоутворюючим чинником функціонування та розвитку підприємства.

Так, оцінка першої складової дозволить визначити достатність власних, залучених та запозичених коштів, необхідних для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. В свою чергу, аналіз грошових потоків підприємств надасть можливість отримати інформацію для оцінки ефективності фінансових рішень та дозволить забезпечити фінансову рівновагу та ритмічність діяльності підприємства, прискорити обіг капіталу, знизити ризик неплатоспроможності й отримати прибуток [9].

Автором пропонується здійснювати інтегральне оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ в наступній послідовності: формування переліку показників (рис. 1), оцінка складових фінансового забезпечення підприємств методом таксономії, визначення якісних рівнів за правилом «трьох сигм».

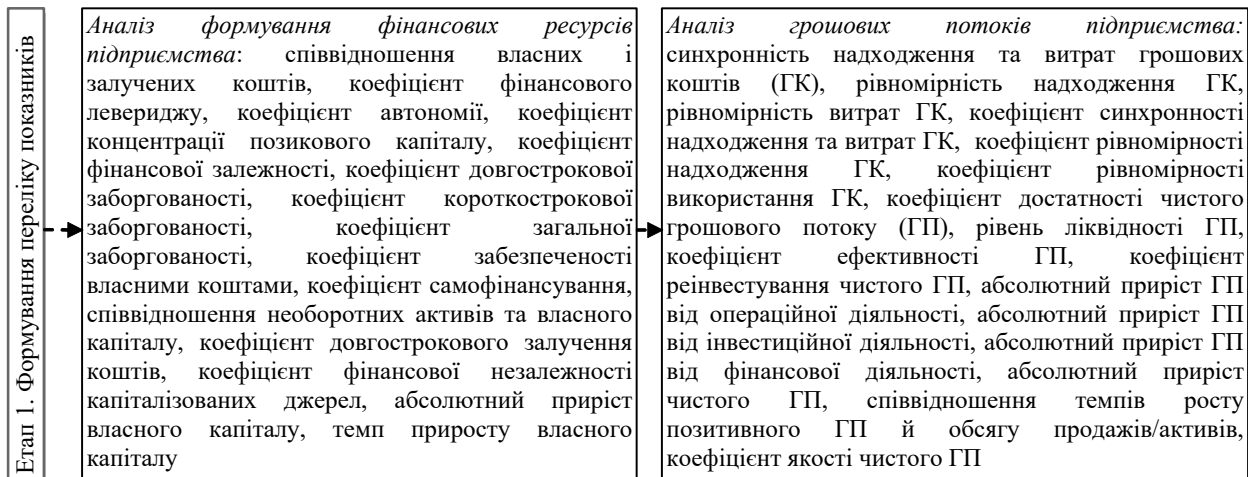

Рис. 1. Перший етап інтегрального оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ

На першому етапі на основі узагальнення наукової літератури відібрано 33 показники для оцінювання фінансового забезпечення підприємств ЖКГ, які були розраховані за даними фінансової звітності десяти підприємств ЖКГ Кіровоградської області за п'ять років (2010-2014) [1-7, 18-20].

Проте використання такої кількості показників призведе до ускладнення процесу обґрунтування висновків щодо стану фінансових ресурсів і грошових потоків підприємств ЖКГ, оскільки деякі з показників можуть задовольняти рекомендованим або нормативним значенням, а деякі – виходити поза їх межі.

Отже, постає питання необхідності зведення множини означених коефіцієнтів до двох узагальнених (інтегральних) показників у розрізі виділених складових фінансового забезпечення, що складає зміст другого етапу інтегрального оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ (рис. 2).

В науковій літературі представлено велику кількість методів розрахунку інтегрального показника, а саме: метод сум; метод геометричної середньої, метод коефіцієнтів, метод суми балів, метод відстаней, метод таксономії та метод ентропії [8].

Так, інтегральний показник, розрахований методом сум, визначається як сума фактичних значень або сума числових значень відносної зміни між фактичними і базовими значеннями показників. Незважаючи на простоту розрахунків та можливість застосування до великої кількості показників, обмеженість у використанні цього методу зумовлена однаковою направленістю досліджуваних показників, тобто збільшення показника свідчить про покращення і навпаки.

Методи геометричної середньої та коефіцієнтів передбачають простоту розрахунків, проте суттєвим недоліком є можливість врахування малої кількості досліджуваних показників. При цьому значення інтегрального показника в більшості випадків має близьке значення до одиниці, що не дає можливості всебічно оцінити стан досліджуваного явища.

Такий метод розрахунку інтегрального показника як метод суми балів передбачає попереднє ранжування показників та побудову допоміжної матриці. Перевагою цього методу є можливість його

застосування як для односпрямованих показників, так і для різноспрямованих. Однак застосування методу експертних оцінок при ранжуванні показників надає ознаки суб'єктивності отриманим результатам.

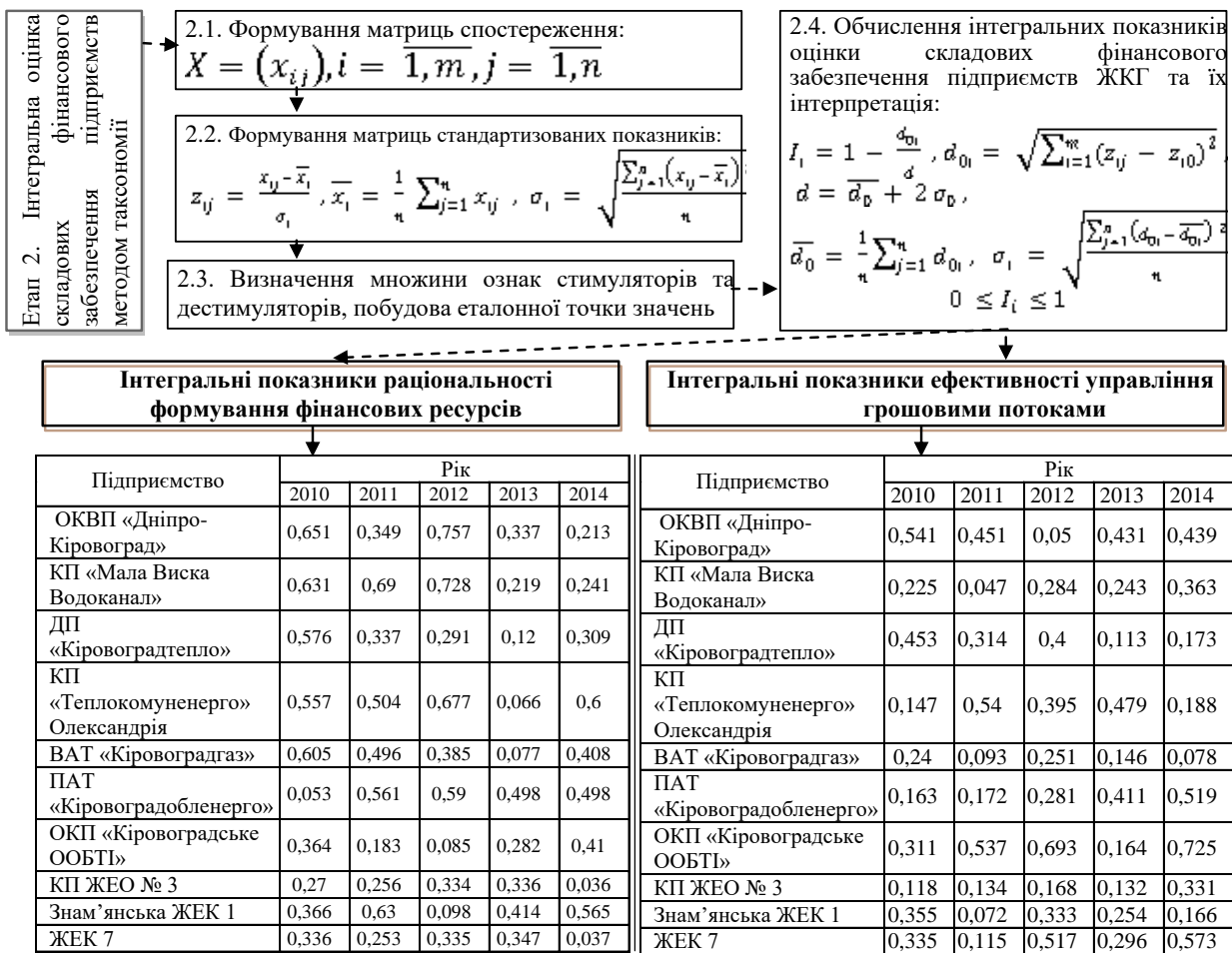

Рис. 2. Другий етап інтегрального оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ

Найбільш формалізованим методом є метод відстаней, який передбачає можливість врахування близькості показників до показнику-еталону та дозволяє об'єктивно врахувати значущість кожного показника.

Методи таксономії та ентропії мають складну процедуру обчислення. При цьому перевагами застосування методу таксономії є: можливість об'єктивно врахувати значущість кожного показника при розрахунку узагальнюючого показника; можливість уникнення неявної значущості показників, що виникає за рахунок різної варіації. Особливістю даного методу є необхідність попередньої стандартизації всіх показників.

Метод ентропії також використовується для розрахунку інтегрального показника та дозволяє об'єктивно врахувати значущість кожного показника, врахувати вплив кожного елемента на нестабільність системи. Однак розрахунок величини ентропії для кожного показника значно ускладнює можливість застосування цього методу на практиці.

Враховуючи аналіз переваг та недоліків кожного з розглянутих методів, для отримання інтегральних показників оцінки фінансових ресурсів та грошових потоків застосовано метод таксономії.

Результати розрахунку інтегральних показників оцінки складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ представлена на рис. 3-4.

Аналізуючи отримані результати інтегральних показників раціональності формування фінансових ресурсів (рис. 3) видно, що значення показників коливаються в межах від 0,036 до 0,757.

Так, підприємства ДП «Кіровоградтепло», ОКП «Кіровоградське ООБТ», КП ЖЕО № 3 та ЖЕК 7 мають достатньо низькі значення інтегральних показників протягом 2010-2014 рр. Можливо це свідчить про незбалансованість або недостатність сформованих фінансових ресурсів для забезпечення ефективної діяльності.

Протилежна ситуація спостерігається на підприємствах КП «Теплокомуненерго» Олександрія, ПАТ «Кіровоградобленерго» та Знам'янська ЖЕК 1. Протягом досліджуваного періоду інтегральні показники мали достатньо високі значення в порівнянні з іншими підприємствами. Деякі підприємства

(ОКВП «Дніпро-Кіровоград», КП «Мала Виска Водоканал») за останні два роки (2013-2014 рр.) продемонстрували негативну тенденцію до зменшення цього показника.

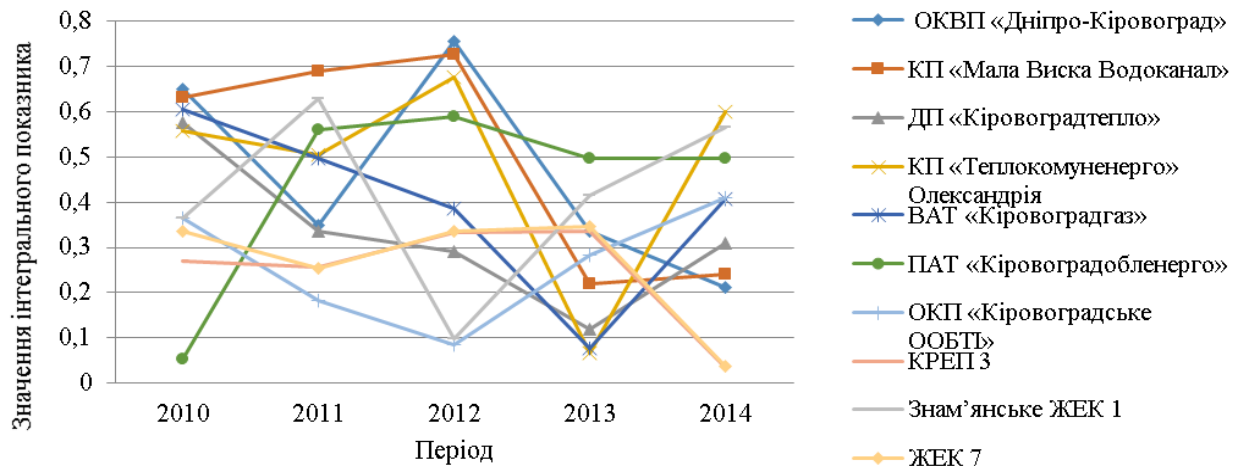

Рис. 3. Динаміка інтегральних показників раціональності формування фінансових ресурсів досліджуваних підприємств ЖКГ Кіровоградської області

Таким чином, аналіз інтегральних показників підтвердив наявність достатньо низького рівня раціональності формування фінансових ресурсів підприємств. Тому для підприємств ЖКГ притаманні проблеми щодо високого рівня зносу та застарілості основних фондів, зниження ефективності роботи і, як наслідок, можливість отримання збитку.

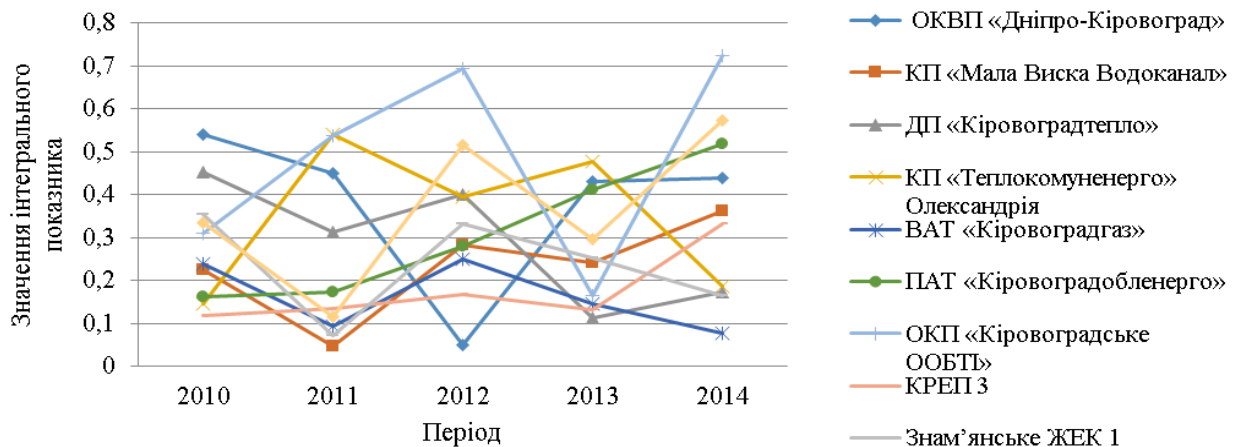

Рис. 4. Динаміка інтегральних показників ефективності управління грошовими потоками досліджуваних підприємств ЖКГ Кіровоградської області

Як видно з рис. 4, значення інтегрального показника ефективності управління грошовими потоками коливаються в межах від 0,047 до 0,725. При цьому всі підприємства, окрім ОКП «Кіровоградське ООБТ», описуються або достатньо низькими значеннями, або мають тенденцію до зменшення. Такі результати свідчать про можливість порушення платоспроможності та фінансової стійкості досліджуваних підприємств.

Однак, для формування висновків стосовно значень інтегральних показників, а також з метою вибору стратегії фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ доцільно визначити їх рівні. Виходячи з цього, третій етап інтегрального оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ реалізовано за допомогою методу шкалювання за правилом «трьох сигм» (рис. 5).

Оскільки інтегральні показники оцінки складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ є метричними величинами, то шкали для їх вимірювання мають бути метричними. До метричних шкал належать шкала інтервалів та шкала відношення. Так, шкала відношень має природний початок відліку – нуль, але відсутня природна одиниця вимірювання. Відповідно до цієї шкали, властивості об'єкта класифікуються залежно від ступеня прояву.

Інтервальна шкала – це шкала, у якій класифікація здійснюється за принципом «більше, ніж визначена кількість одиниць – менше, ніж визначена кількість одиниць». Особливістю вимірювання ознаки за шкалою інтервалів є те, що дослідник має можливість самостійно визначити точку відліку та обрати

одиночку вимірювання [14]. Також ця шкала дає змогу здійснити вимір значень показників у відповідних проміжках та визначити величину розходження між інтенсивностями показників. Тому для інтегральних показників оцінки складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ доцільно застосувати інтервальну шкалу.

Етап 3. Визначення якісних рівнів за правилом «трьох сигм»	Рік	Розподіл інтегральних показників раціональності формування фінансових ресурсів, %			Рік	Розподіл інтегральних показників ефективності управління грошовими потоками, %		
		низький [0;0,183]	середній (0,183; 0,573]	високий (0,573; 1]		низький [0; 0,136]	середній (0,136;0,469]	високий (0,469; 1]
	2010	10	50	40	2010	10	80	10
2011	10	70	20	2011	50	30	20	
2012	20	40	40	2012	10	70	20	
2013	30	70	-	2013	20	70	10	
2014	20	70	10	2014	10	60	30	

Рис. 5. Третій етап інтегрального оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ

Методики побудови інтервальних шкал ґрунтуються на аксіомі нормальності. Оцінювальні показники розподілені в економіці за нормальним законом Гауса, коли крайні інтенсивності показника трапляються рідше, ніж інтенсивності, близькі до середньої величини. Але, здебільшого показники розподілені не за нормальним законом.

Тому, перш за все, доцільно перевірити значення інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ на відповідність нормальності розподілу.

Якщо значення інтегральних показників розподілені за нормальним законом, то межі побудованої за правилом «трьох сигм» шкали коливатимуться в діапазоні наступних значень: $(\bar{X} - 3\sigma; \bar{X} + 3\sigma)$. В протилежному випадку, необхідною умовою є застосування коефіцієнта коригування k , запропонованого у роботі [15]. Діапазон значень шкали при правобічній асиметрії коливатиметься $(\bar{X} - 3\sigma k; \bar{X} + 3\sigma(k+1))$, у випадку лівобічної асиметрії – $(\bar{X} - 3\sigma(k+1); \bar{X} + 3\sigma k)$.

Для перевірки значень показників на відповідність нормальному закону розподілу та суттєвості асиметрії (у випадку її наявності) були розраховані основні параметри розподілу інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення підприємств ЖКГ, а саме: середнє арифметичне, середнє квадратичне відхилення, мода, медіана, відносний показник асиметрії, коефіцієнт асиметрії (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні характеристики оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ

Показник	Середнє арифметичне	Медіана	Мода	Середнє квадратичне відхилення	Відносний показник асиметрії	Коефіцієнт асиметрії
Інтегральний показник оцінки раціональності формування фінансових ресурсів	0,378	0,345	0,304	0,195	6,429	0,38
Інтегральний показник оцінки ефективності управління грошовими потоками	0,303	0,276	0,241	0,167	0,543	0,372

Як видно з результатів розрахунків, представлених в табл. 1, показники оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ розподілені не симетрично, оскільки у випадку симетричного розподілу значення моди, медіани та середнього мають співпадати.

Відносний показник асиметрії дозволяє оцінити бік асиметричності. Якщо відносний показник асиметрії додатний, то асиметрія є правобічною, якщо від'ємний – то лівобічною. У випадку, коли розподіл є симетричним, відносний показник асиметрії дорівнює нулю [12, с. 157].

Характер асиметрії також добре простежується при побудові графіку розподілу частот показників оцінювання стану фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ, із прямою нормального розподілу (рис. 6).

За даними табл. 1 та рис. 6 видно, що інтегральний показник оцінки раціональності формування фінансових ресурсів та інтегральний показник оцінки ефективності управління грошовими потоками розподілені із правобічною асиметрією, суттєвість якої визначено за допомогою розрахованого коефіцієнту асиметрії.

Якщо його значення перевищує за модулем 0,5, то таку асиметрію слід вважати значною, а якщо ні, то асиметрією розподілу можна знехтувати [16, с. 264].

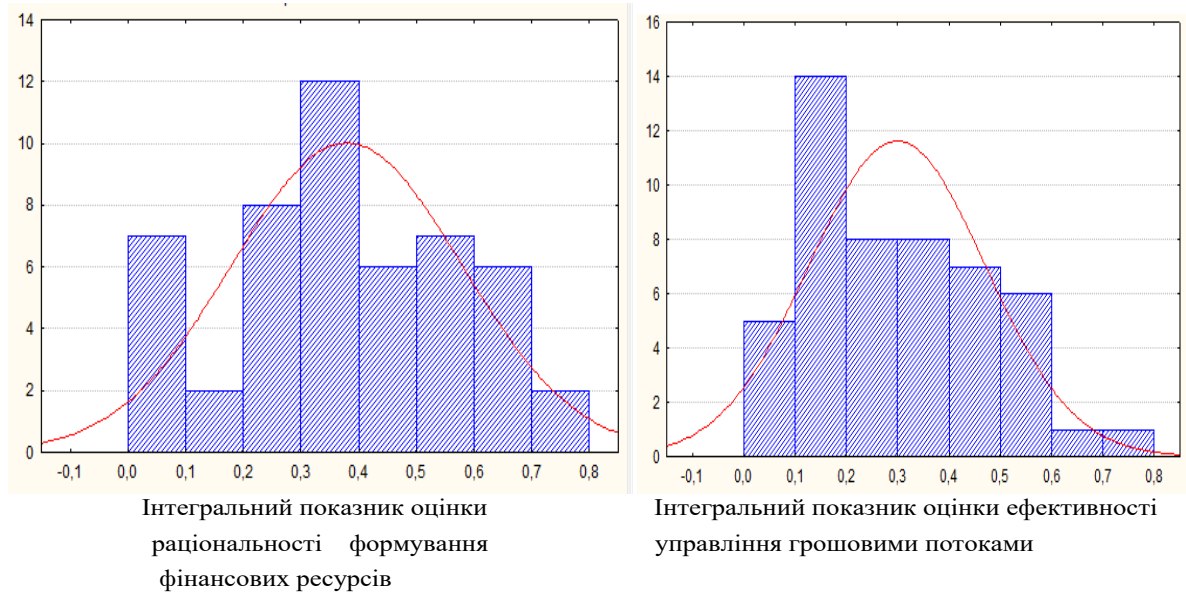

Рис. 6. Гістограми розподілу інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ

Виходячи з даних табл. 1 видно, що зазначені інтегральні показники оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ мають незначну асиметрію розподілу (коефіцієнт асиметрії за модулем менше ніж 0,5 та складає відповідно 0,38 та 0,372), тому при шкалюванні її можна не враховувати.

Оскільки авторами визначено, що розподіл інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ близький до нормального, то точкою відліку обрано середнє арифметичне значення інтегрального показника за кожною складовою. В результаті проведення процедури шкалювання на основі правила «трьох сигм», інтервали значень шкали інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ розраховано наступним чином: низький рівень матиме діапазон $[0; \bar{X} - \sigma]$; середній рівень – $(\bar{X} - \sigma; \bar{X} + \sigma]$ та високий рівень – $(\bar{X} + \sigma; 1]$. Це стає підґрунтям для визначення шкал та рівнів інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ (табл. 2).

Таблиця 2

Шкали та рівні інтегральних показників оцінювання складових фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ

Показники	Рівні інтегральних показників		
	низький	середній	високий
Інтегральний показник оцінки раціональності формування фінансових ресурсів	[0; 0,183]	(0,183; 0,573]	(0,573; 1]
Інтегральний показник оцінки ефективності управління грошовими потоками	[0; 0,136]	(0,136; 0,469]	(0,469; 1]

Розроблені шкали та рівні інтегральних показників (табл. 2) дозволяють зробити більш ґрунтовні висновки щодо стану фінансового забезпечення діяльності досліджуваних підприємств ЖКГ Кіровоградської області за 2010–2014 рр. Розподіл цих показників за низьким, середнім та високим рівнями представлено на рис. 5.

Досліджуючи розподіл інтегральних показників оцінки раціональності формування фінансових ресурсів можна стверджувати, що переважна більшість інтегральних показників сконцентрована в межах середнього рівня. При цьому значення коливаються від мінімальних 40% у 2012 році до максимальних 70% у 2011 та 2013-2014 рр. Низькому рівню відповідають від 10% (2010-2011 рр.) до 30% у 2013 році, а високому – від 10% у 2014 р. до 40% у 2012 р. Таким чином, розподіл інтегральних показників за визначеними рівнями підтверджує існування певних проблем, пов'язаних з формуванням достатнього обсягу фінансових ресурсів, необхідного для забезпечення фінансової стійкості та отримання прибутку підприємствами ЖКГ.

Аналіз інтегральних показників оцінки ефективності управління грошовими потоками також характеризується переважно середнім рівнем розподілу (частка коливається від 30% у 2011 році до 80% у 2010 році). Низькому рівню розподілу відповідають такі значення, як 10% у 2010, 2012 та 2014 рр.,

максимального значення вони набувають у 2011 році – 50%. Високому рівню характерний наступний розподіл: 10% у 2010 та 2013 рр., 20% – у 2011-2012 рр. та 30% – у 2014 р. Отримані результати також підтверджують недостатню ефективність управління грошовими потоками підприємств ЖКГ.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, інтегральне оцінювання фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ ґрунтується на комплексній оцінці двох складових – раціональності формування фінансових ресурсів та ефективності управління грошовими потоками підприємства. При цьому, застосування методу шкалювання за правилом «трьох сигм» дозволило визначити, що інтегральні показники оцінки раціональності формування фінансових ресурсів та ефективності управління грошовими потоками підприємств розподілені за трьома якісними рівнями: високим, середнім та низьким. Отримані шкали дозволять розробити матрицю визначення типу стратегії, яка і стане підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ.

Література

1. Багацька К. В. Оцінка формування капіталу підприємств корпоративного типу / К. В. Багацька, В. П. Тарасюк // Вісник Сумського національного аграрного університету: серія «Фінанси і кредит». – 2012. – № 1. – С. 54–58.
2. Бонарев В. В. Теоретичні основи аналізу грошових потоків підприємства / В. В. Бонарев // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2010. – Вип. 7(25). – С. 115–121.
3. Вейкрута Л. Аналіз рівномірності, синхронності та збалансованості грошових потоків підприємства / Л. Вейкрута // Вісник Львів. ун-ту. Серія екон. – 2008. – Вип. 40. – С. 65–69.
4. Власова Н. О. Коефіцієнтний аналіз грошових потоків підприємств роздрібної торгівлі / Н. О. Власова, П. В. Смірнова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 1. – С. 321–329.
5. Гаркуша Н. М. Методика аналізу грошових потоків підприємства / Н. М. Гаркуша, О. О. Горошанська // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 2. – С. 90–96.
6. Кравцова А. М. Оцінка ефективності процесу використання фінансових ресурсів підприємства / А. М. Кравцова // Экономика Крыма. – 2006. – № 16. – С. 47–50.
7. Ларка М. І. Дослідження фінансових відносин і руху фінансових ресурсів у процесі господарської і торгової діяльності підприємств підйомно-транспортного устаткування / М. І. Ларка, М. С. Мочалова // Вісник НТУ «ХП». – 2013. – № 21(994). – С. 65–72.
8. Матюшенко О. І. Методичний підхід до визначення фінансово-господарського стану підприємства / О. І. Матюшенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 383–390.
9. Нагайчук В. В. Управління грошовими потоками підприємства / В. В. Нагайчук // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 1(52). – С. 245–249.
10. Нехайчук Д. В. Фінансове забезпечення підприємств комунальної власності / Д. В. Нехайчук // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – № 1(2). – С. 66–69.
11. Нехайчук Ю. С. Оценка финансового обеспечения предприятий жилищно-коммунального хозяйства в АР Крым и пути его улучшения [Электронный ресурс] / Ю. С. Нехайчук. – Режим доступа : https://docviewer.yandex.ua/r.xml?sk=ea46dd90a7d81aa48e3661f872a19f5d&url=http%3A%2F%2Fpk.napks.edu.ua%2Flibrary%2Fcompilations_vak%2Fvfb%2F2009%2F4%2Fp_48_51.pdf.
12. Общая теория статистики. Статистическая методология в изучении коммерческой деятельности : учебник для вузов / О. Э. Башина, А. А. Спириин, В. Т. Бабуриин, И. А. Ионсен. – 5-е изд., доп. и перераб. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 440 с.
13. Полякова Н. С. Современное состояние предприятий коммунальной инфраструктуры в Украине [Электронный ресурс] / Н. С. Полякова. – Режим доступа : http://www.chteiknteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v4/NV-2013-V4_23.pdf.
14. Попова В. В. Обґрунтування та встановлення типу шкали для вимірювання ознак економічного розвитку національної макросистеми / В. В. Попова // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 2. – С. 242–250.
15. Притула Н. І. Кредитно-рейтингова оцінка як інструмент ринку цінних паперів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н. І. Притула. – Суми, 2008. – 20 с.
16. Теория статистики : учебник для вузов / [Р. А. Шмойлова, В. Г. Минашкин, Н. А. Садовникова, Е. Б. Шувалова]. – 4-е изд., доп. и перераб. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 656 с.
17. Чопко Н. Діагностика стану фінансового забезпечення розвитку підприємства / Н. Чопко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 503–506
18. Brigham E. Financial Management – Theory and Practice (12th ed) / E. Brigham, M. Erhardt. – Thomson Learning, 2008. – 1071 p.

19. Shim Jae K. Financial Management / Jae K. Shim, Joel G. Siegel. – Barron's Ed, 1998. – 518 p.
20. Van Horne J. Fundamentals of Financial Management / James C. Van Horne, John M. Wachowicz Jr. – Prentice Hall (Financial Times), 2008. – 760 p.

Надійшла 05.08.2016; рецензент: д. е. н. Давидов Г. М.